

ПРОБЛЕМА ІСТИННОСТІ В СОЦІОГУМАНІТАРНОМУ ЗНАННІ

Олена МОРЩАКОВА

Copyright © 2010

Постановка проблеми. Історичний досвід сучасності становлять не тільки успіхи науково-технічного прогресу та соціокультурного поступу, але й стрімке накопичення старих і нових проблем, утрачених можливостей, заблуджень і сумнівів, духовних прозрінь і зростань. У наш час, як і завжди, актуалізується проблематика істинності як атрибутивної якості пізнання, свідомості, духовності.

Ісус Христос, як відомо, не відповів на запитання “що є істина”, транспонувавши його у “хто є істина”. Мабуть, як зауважує С. Кримський, людство ще не готове прийняти істину у її повному обсязі, і наші поняття про істину й досі не відокремлені від мотлоху ілюзій [3].

Проблема відкриття, отримання достовірного знання, себто істини, залишається нагальною потребою людини в усі часи. На думку Платона, потреба знати є головним мотивом людської мисленнєвої діяльності: “Немає нічого сильнішого за знання, воно завжди і в усьому перевершує і задоволення, і все інше” [9]. Бажання здобути істину – об’єктивні знання про Всесвіт – спонукає до процесу пізнання, головню для оновлення і систематизації знань про природу, суспільство і духовний світ людини.

Проблема істини як центральний пункт філософської теорії пізнання (гносеології) являє собою бажаний результат адекватного відображення у свідомості суб’єкта пізнавальної діяльності сутнісних властивостей об’єкта дослідницького інтересу. За словами Г. Гегеля, істина – велике слово і велике діло; більшою мірою вона – ставлення до життя, позиція від самого поступу, самого наближення до якої, якщо дух і душа людини здорові, вище здійснюються груди, глибше дихається [8].

Аналіз досліджень і публікацій з даної проблеми. Істина, як зазначається у філософському словнику, – *універсалія культури* суб’єкт-об’єктного порядку, змістом якої є оціночна характеристика знання в контексті

його співвідношення з предметною сферою, з одного боку, і зі сферою процесуального мислення – з іншого [7].

У класичній філософії оформлюються дві сутнісно альтернативних парадигми трактування істини. Одна з них заснована на принципі співвідношення знання об’єктивному положенню явищ предметного світу (Аристотель, Ф. Бекон, Б. Спіноза, Д. Дідро, К. Гельвецій, Л. Фейєрбах та ін.), інша – на принципі когеренції як відповідності знання іманентним характеристикам ідеальної сфери: змісту Абсолюта (Платон, Г. Гегель), вродженим когнітивним структурам (Р. Декарт), чуттєвості суб’єкта (К. Юм), апріорним формам мислення (І. Кант) та ін.

Центральною у класичній теорії пізнання є проблема істини, яка концептуально розробляється як самостійна (в межах гносеології) тема: з’ясування сутності понять “істина” (як знання, адекватне речам, дійсності), “об’єктивна істина” (збіг змісту пізнання з предметністю явищ), “абсолютна істина” (вичерпне, повне, правильне знання), “відносна істина” (часткове, неповне, ситуативно змінне знання), “конкретна істина” (знання щодо певного об’єкта дослідження), “помилкове, хибне уявлення, яке претендує на істинне”. При цьому істиною чи оманю вбачають відповідність або невідповідність людських знань дійсності, тотожність людської думки, наявної у змісті судження щодо істини і реальності. А ознаками істини вважають такі її інваріантні (незмінні) властивості, як об’єктивність за змістом, обгрунтованість, переконливість доведень [8].

У класичній гносеології предметом вивчення є процес досягнення істинного знання; способи досягнення істини; структура, форми і методи пізнавальної діяльності. Гносеології притаманний методологічний плюралізм, відсутність обмежень та використання будь-яких методів і прийомів пізнання, прагнення засто-

совувати ті з них, які виявляються найбільш ефективними в даній пізнавальній ситуації. До них відносяться філософські методи (діалектичний, герменевтичний, феноменологічний та ін.); загальнонаукові (структурно-функціональний, системний, ймовірнісний та ін.); загальнологічні прийоми (аналіз і синтез, індукція та дедукція, моделювання та ін. (див. методологічний альманах “*Вітакультурний млин*” 2005–2009 роки, модулі 1–10)).

В неklasичній філософії відбувається своєрідна деонтологізація істини: вона позбавляється об’єктивного статусу і мислиться як форма психічного стану особистості (С. К’еркегор), як цінність, що не існує, але значить (П. Ріккерт), як спекулятивний ідеальний конструкт (Н. Гартман) та ін.

Неklasична (новітня) філософія радикально переглядає концепцію істини, що виявляється у рішучій відмові від вживання цього поняття, у твердженнях про плюралізм та релятивність (відносність) істини. Так, Р. Рорті вважав, що істина – це просто найбільш узгоджена і “сильна теорія”, і ніякої відповідності з реальністю для її обґрунтування не вимагається. К. Поппер запропонував як альтернативу принципу верифікації *принцип фальсифікування*: якщо теорія не піддається спростуванню, то це є доказом її хибності. В. Федотова стверджує, що *істина* може бути витлумачена як характеристика способу поведінки з об’єктом, тобто як *метод* [див. 8]. Оскільки таких способів-методів може бути багато, то це уможлиблює плюралізм істини, а монополія на неї просто виключається.

Паралельним вектором неklasичного трактування істини є позитивізм, в контексті якого істина трактується як *проблема верифіціювання*. Характерним для постпозитивізму (К. Поппер, Т. Кун, Д. Агасі, П. Фейєрабенд та ін.) стають проблеми фальсифікації правоподібності наукових теорій, раціональності, розуміння, соціального знання.

У філософії постмодернізму (Ж. Дельоз, Ж. Бодрійяр, Х. Блум, Ж.-Ф. Ліотар та ін.) проблема істинності фактично трансформується у *проблему інтерпретації*, оскільки за єдину предметність у постмодернізмі береться текст, що вивчається як самодостатня реальність. Постмодерністи ставлять питання про вичерпність ресурсів розуму в тих формах, у яких вони використовувалися провідними напрямками класичної і сучасної філософії. У рамках герменевтичної течії сучасної філософії (Г.-Г. Гадамер, П. Рікер, К. Аппель, Ю. Ха-

бермас та ін.) як методологічної основи гуманітарного знання проблема істинності розглядається в контексті *інтерпретації смислових зв’язків*, а принцип рефлексії обмежується методом інтерпретації. За Гадамером, герменевтика є філософією “тлумачення”: від тлумачення текстів до тлумачення людського буття, знання про світ і буття в ньому.

Труднощі одержання істинного знання спричинили обґрунтування різних теорій істини: а) кореспондентської (істина – це знання, адекватне дійсності); б) конвенціалістської (істина – це результат умовної узгодженості, угоди вчених); в) когерентної (істина – свідчення несуперечливості доказів); г) прагматистської (істина – все те, що корисно).

Останнім часом популярності набула *інформаційна теорія істини*, суть якої полягає в одержанні об’єктивних за змістом знань засобами повідомлень, які надає людині “штучний розум” як динамічна модель зовнішнього світу.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). В даному дослідженні проблеми отримання достовірного знання (істини) наголос робиться на іманентних характеристиках істини з позицій філософської теорії пізнання – *гносеології*, а також розглядаються методологічні підходи до організації процесу пізнання в сучасній науковій думці.

Ключові слова: *істина, ідея, гносеологія, метод, методологія, практика, об’єктивність, духовність.*

Виклад основного матеріалу з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Людина пізнає буття тією мірою, якою здатна реалізувати в ньому саму себе. Відтак і пізнання відтворює світ лише настільки, наскільки світ той є світом людини, дзеркалом її можливостей, тобто наскільки повно утверджується подвійне відношення в освоєнні нею світу і зворотне віддзеркалення останнім цієї людської присутності.

Співвідношення ідеї та реальності передбачає приведення теоретичних тверджень до форми, що припускає їх доведення (себто логічну систематизацію і чітке формулювання у прийнятій системі висловлювань), а також перетворення дійсності в осмислене буття, транспонування її в актуальність досвіду та феномен культури (тобто асиміляцію дійсності через діяльність людини відповідно до її цілей, парадигм, традицій). У такому контексті істина здобувається на шляхах “зустрічі” буття та його гносеологічних образів, “зустрічі”

речей та речень про них, перетину життя та його ціннісної проєкції у свідомості [5].

Істина як шлях не випадково приймається багатьма філософськими та філософсько-художніми традиціями. Присутнє воно і в українській ментальності, і в китайському даосизмі, і в європейському літературно-мистецькому баченні. Так, у Гете глибинно-творче відношення до світу розуміється не суто як ознака поетичної індивідуальності, а як загальнобуттєва властивість людини. Остання стає такою лише завдяки постійної дії на світ і фатумно відчуває на собі його протидію. Не в безкрайній свободі надісоти, але в діяльному ставленні до світу, добровільно приймаючи його умови, знаходить себе людина. Так здобувається перспектива пізнання, котре не зводиться до набуття та освіченості, а постає як досвід та насолода, як продуктивна реакція людини на світ. Гете не розділяв зі своїм часом віру в автономію розуму. Навпаки, він бачив його людське зумовлення. Головним є те, що цей геній розумів таке зумовлення не як обмеження істини, а як шлях, який веде людину до мудрості. Гете принципово розходиться із традиційним розумінням об'єктивної істини і тим самим сходиться з Гердером, Ніцше, конкретно діалектикою Сократа. Світ, вважає він, доступний лише тому, хто діє та відчуває на собі його протидію. Істина виникає із життєднання. Життєва енергія діяльності, приріст життєвих сил, невичерпна продуктивність як у животворенні, так і в знищенні, – ось що задає міру істині. “Лише плід є істина”, – ці відомі слова Гете не розчиняють істину в користі, як це властиве сучасному прагматизмові, адже плодотворність – це не що інше, як нарощування життєвої субстанції, це форма, в яку виливається життєднання людини зі світом [2].

Дане розуміння істинності знання та ширше – істинності життя, сягає своїми коренями давньогрецької філософської традиції. Усвідомлення істини як участі знаходимо у вченні Геракліта, котрий ототожнює співучасть або спілкування з істинністю. Зміст поняття участі вказує на динамічну диференціацію колективних наближень, індивідуальних причетностей до спільного логосу життя. Нагадаємо, що грец. *logos* – філософський термін, що фіксує єдність поняття, слова і смислу. У філософський обіг воно введене саме Гераклітом. Відповідно до його натурфілософського вчення єдність феноменологічно різнорідного космосу забезпечується універсальними закономірностями

розгортання форм буття, які не фіксуються емпірично. Варіабельність світоустрою не має суперечностей з ідеєю єдності, адже це забезпечується логосом як універсальною закономірністю космічних пульсацій.

Життя для людини стає істинним як логос, оскільки останній є винятковою можливістю її участі у відносному поставанні дійсності. Пізнання логосу – *істинна мудрість*, яка дарує людині душевну ясність (“я шукав самого себе”). Ті, хто пізнає логос і хто живуть “за природою”, досягають просвітлення розуму і стають богами за життя.

Проте істина, щоб здійснитися як логос, не є лише наслідком зв'язку, вона має ще й становити зв'язок. Здійснення участі у житті залежить і від диференціації “морального” подолання особливого логосу, і від узгодження із спільним логосом життя. Реалізація ж зв'язків означає використання можливостей суспільства, а отже, розширення простору істини, прагнення зробити істинними всі дані життя. Це прагнення сутнісно є дослідження змісту життя, пізнання усіх можливостей суспільства, а відтак і прагнення до того, щоб набув значення кожен зв'язок, щоб він став логічною можливістю спільного зв'язку. Поняття істинності і співучасті справджуються як логічні знання за умови, якщо індивідуальне розуміння підтверджується як спілкування у рамках людського співжиття, тобто як спільний логос [9], квітальність. Отож саме у вченні Геракліта вперше в історії філософської думки розкривається складність і суперечливість процесу пізнання, а також відносний та обмежений характер людських знань про дійсність і самих себе.

Діалектика Геракліта вплинула на розвиток наступних античних учень, передусім на вчення Платона. Для цього мислителя спільним і єдиним логосом однорідних суцільних є *ідея*. У своєму первісному етимологічному значенні – зовнішність, вигляд, образ; це – результат споглядання прототипів у бутті. “Споглядати” *істину ідей* можна, наближаючись до логосу дійсно суцільних. Людина пізнає логоси чуттєвої дійсності очима тіла, а умосяжну дійсність, справжню істину, очима душі. Платон називає справжніх філософів тими, “хто прагне побачити істину”. Вони не шукають істини, виходячи зі своєї особистої віри (погляду, розумового сприйняття), яка породжує невігластво, а прагнуть бачити істину “поглядом душі”, – тому що “лише за його допомогою можна побачити істину”.

Проблема істинності в класичній філософській традиції постає як проблема співвідношення об'єктивного та суб'єктивного у знанні. Так, дуалізм кантіанської проблематики істини розташований між полярними принципами: *у-зв'язку-з-нами* та *саме-по-собі* з безпосередніми наслідками для найзагальнішого ставлення людини до світу й життя: якщо джерелом істини є розум, а отже, знання завжди є *у-зв'язку-з-нами*, то кожне знання і кожна наука має апріорно відносний характер, і *єдиною істиною є незнання*. Якщо ж джерелом істини є логос як збір і реальна відповідність поняття ноуменальній дійсності, то знання суцільних *самих-по-собі* зводиться до логіки їх розкриття, а логос – об'єктивна й загалом обов'язкова даність, якій має підкорятися індивідуальне мислення [6].

У сучасній соціогуманітарній думці істотним розрізненням об'єктивного і суб'єктивного є не гносеологічні показники, а *експеримент*. На кордоні здійснення експериментів відбувається стик з новою онтологією, коли пізнання все більше набуває вигляду зондажу потенційних світів. У науці виникає *варіативне мислення*, яке оперує з множиною рішень проблемних ситуацій, а завдання вибору єдиного шляху замінюється пошуком симетричності, інваріантності, доповняльності, використанням умов цілісності теоретичних систем (наприклад, при побудові космологічних моделей). Теперішнє наукове пізнання припускається багатоманітних варіацій істинного результату, а тому його конституювання здійснюється через множину думок та шляхів і засобів утвердження. Методологічні потенції варіативних стратегій пошуку істини демонструють сучасні неklasичні логіки (багатозначні, модальні, поліпредметні).

Поняття про істинність знання можна транспонувати у розгляд проблеми критерію та ознак істини. Яким чином, наприклад, відмежувати чи відрізнити істину від помилки? Відтак критерії істини слушно розділити ще й на емпіричні (досвід, практика) і позаемпіричні (перш за все логічні, теоретичні, а також такі, як простота, краса, внутрішня досконалість чи гармонійність знання). Крім того, до ознак істинності треба віднести її *об'єктивність* (зміст істини зумовлений властивостями досліджуваного об'єкта, рівнем практики і не залежить від волі і свідомості суб'єкта пізнання) і *процесуальність* (істина досягається не відразу, а поступово). Водночас обстоюються поняття про абсолютну і відносну істини.

Остання, як відомо, відображає мінливість знання, його поглиблення, уточнення, яке кінцевою метою має досягнення абсолютного. Отож абсолютна істина розуміється двояко – як елемент знання, що не може бути спростований у майбутньому (так звані “одвічні істини” – факти) і як гносеологічний ідеал, тобто повне вичерпне знання про дійсність, до якого прагне пізнання. Вкажемо також на *конкретність* знання: будь-яке істинне знання завжди визначається і за змістом і за використанням, умовами місця, часу та іншими специфічними обставинами, які пізнання повинно враховувати. Підкреслимо, що об'єктивна, абсолютна і відносна істини – це не різні види істини, а характерні особливості одного і того ж різною мірою істинного знання.

Проте, при всіх новаціях наукового знання, проблема істини була й залишається питанням про характеристики об'єктивного у знанні, що в наш час ускладнюються, стають все різноманітнішими та багатоаспектними. У цьому контексті об'єктивність знання розглядається з погляду його узгодження з реальністю, тоді як сама проблема істини виявляється є вираженням множини таких характеристик цього знання, як доведеність, фальсифікованість, когерентність (узгодженість висловлювань системи чи систем знання), проєктивність, конструктивність тощо.

Розмірковуючи про природу істини, пригадується відома аристотелівська теза розуміння її як відповідності знання стосовно реальності та визнання практики як критерія цієї відповідності. Але розуміння реальності в сучасній науці не обмежується фіксацією фізичної реальності (існують, скажімо, реальності макро- та мікросвітів, віртуальна реальність, соціальна реальність тощо). Сучасна наука кваліфікує фізичну реальність не тільки через емпіричні, а й через суто теоретичні об'єкти.

Водночас і сьогодні, говорячи про істинність того чи іншого теоретичного положення, маємо на увазі доведеність його досвідом чи практикою. Інакше кажучи, будь-яке теоретичне положення, претендуючи на істинність, піддається дослідній перевірці – верифікації, яка здійснюється за допомогою емпіричних методів. Отримавши підтвердження адекватності положення результатам дослідних перевірок, можемо здобути знання вважати істинними.

Практика як один з критеріїв достовірності (відповідності реальності) істини є, на думку багатьох дослідників, найважливішим аргументом. Практика – це передусім різноманітна, доцільна, цілеспрямована, пізнавально-творча,

конструктивна діяльність людей (у науковій, експериментально-виробничій, суспільно корисній, духовно-культурній та інших сферах). Завдяки такій діяльності здобути у процесі пізнання знання про реальність використовуються суспільством у практичних, життєво важливих цілях [1].

У практико зорієнтованій пізнавальній діяльності приховані мотиви творчої активності суб'єкта, його постійне бажання створити щось нове (інноваційне мислення і діяльність), або вдосконалити актуально існуюче. Крім практики, відомі й інші критерії істини: логічна несуперечливість, позитивний досвід, божественне одкровення, інтуїція. Філософська гносеологія не пов'язує жорстко істину і практику: практичне – це не завжди істинне, а істинне – не обов'язково практичне. Практика не є чимось абсолютним і незмінним. Її зміст, форми і мета багато в чому визначаються обставинами людського буття, конкретною ситуацією, у якій перебуває людина чи спільнота, отож бо на ній позначаються реальні “виклики часу”.

Однак саме практичні потреби ініціюють процес пізнання, через практику діяння життя перевіряє (верифікує) його результати, застосовує набуте знання в конкретній, у тому числі й професійній, роботі. Проте, безсумнівно, і те, що практика часто спростовує попередні “істини”, виявляє їх обмеженість, навіть хибність. До того ж ототожнення істини із соціальною практикою (практичністю) нерідко спричинювало вульгаризацію істини як наукової цінності [8].

Зазначимо, що еквівалентність істини та існування характеризує не всі сфери пізнання, а відноситься до його базисного рівня. Пізнання обсягне. Воно охоплює не тільки сфери, що окреслені емпіричною референцією теоретичних систем, а й мовну свідомість (з її рівнями символізації, позначення, вираження тощо), світ соціальності – від комунікаційних мереж до способів прийняття тверджень, форм “вписування” пізнавальних результатів у культуру. Наприклад, саме неможливість доведення теоретичних систем дослідною практикою дало привід західним ученим розрізнити поняття *science* (точні науки) від *art* (мистецтво), до якого, власне, й належать соціогуманітарні науки, доведення істини в яких пов'язане з труднощами об'єктивного характеру, тому це знання не претендує на утвердження абсолютних істин.

Сьогодні в науці виникає потреба врахування множини гносеологічних траєкторій пізнання істини і, відповідно, – множини шляхів моделювання діяльності мислення. Це – як

вимога практичної доцільності, так і питання методологічних підходів. Скажімо, Р. Декарт був переконаний, що надійний шлях досягнення істини вказує розум, оскільки почуття здатні вводити людину в оману. Єдиним достовірним для людини є усвідомлення існування власного розуму. “Мислю, отже існую” (*cogito, ergo sum*) – декартівська формула, яка, на його думку, є наріжним каменем науки про людське Я. Загалом розум, мислення і самосвідомість – вирішальні фактори процесу пізнання. До первинних якостей мислячої субстанції відносяться ідея Бога як найдосконалішої істоти, аксіоми математики. Причому ідеї, якими керується людський розум, властиві людині від народження. Те, що вона осягає “природнім світом” свого мислення, правильно застосовуючи його, насправді і є істинне, – вважав Р. Декарт.

Так була порушена важлива для теорії проблема методу пізнання – сукупності відправних правил, прийомів, процедур пізнання і практичних діянь. У цілому метод – категоріальна характеристика науки. Він є необхідним як на шляху пошуку істини, так і її усвідомлення в контексті знання. В такий спосіб виокремлюється *методологічна свідомість*, котра висвітлює специфіку науки і як способу пізнання, і як соціального інституту, що охоплює систему оцінки та прийняття наукових тверджень.

Відомі наступні методи, які використовуються у процесі пізнання: 1) емпіричні (грец. *empeiria* – досвід, метод) – визнання досвіду основою пізнання; 2) сенсуалістичний (лат. *sensus* – почуття, відчуття) – метод, який основним засобом одержання знання визнає відчуття; 3) раціоналістичний (лат. *rationalis* – розумний) – метод, який ставить розум, логічне мислення над почуттями. Ф. Бекон запропонував оригінальну метафору щодо основних методів пізнання: “шлях павука” (здобуття істини із “власної свідомості”); “шлях мурахи” (безсистемне збирання фактичних даних); “шлях бджоли” (поєднання здібностей досвіду – збирання нектару і роботи розуму – перетворення його на мед (знання)).

Дедалі частіше утверджується думка, що чуттєве і розумове в людському пізнанні – це не два роз'єднані й автономні ступені, а два моменти єдиного пізнавального процесу. В логічній формі думку про потребу синтезу чуттєвого і раціонального сформулював І. Кант: “Поняття без почуттів порожні, а почуття без понять – сліпі”.

У сучасній науці помітно посилюється роль універсального діалектичного філософського

методу, одним із варіантів якого є *інтервальний підхід*. Його суть полягає у ствердженні рівноправності різних картин одного й того ж досліджуваного об'єкта за обов'язкової умови раціональної обґрунтованості особливостей уявлення про предмет свого спостереження (логічна несуперечливість, осмисленість, здатність до перевірки, системна приналежність, корисність, практична ефективність).

Сучасний (постнекласичний) етап розвитку науки зосереджує увагу дослідників на доречності використання міждисциплінарних методів, теорії самоорганізації, альтернативістики з урахуванням методологічних у гносеологічному сенсі понять “невизначеність”, “вірогідність”, “віртуальність”, “випадковість”, “нелінійність”, “біфуркація” та “флуктуація”, які сукупно відображають характеристики несталого, складного і рухливого світу (динамічний хаос).

В сучасній науці особливо загострюється проблема якісного вдосконалення теорії пізнання у зв'язку з граничною релятивізацією онтологічних, концептуальних та практичних аспектів наукової картини світу, коли відносними виявилися знання про простір, час, рух і саме буття, а вчення про істину перетворилось у концепцію приписування вірогідності множині висловлювань. Але тим вагомим є бажання науковців наблизитися до абсолюту. У зв'язку з цим актуалізується пошук нових моделей пізнавального процесу. Прояви феномена рефлексії та пізнання не можуть бути універсально поданими якою-небудь однією моделлю пізнавального процесу та єдиною схемою усвідомлення його результатів (тобто конституювання знання через рефлексію істинних результатів). Певний час за таку універсальну схему була прийнята “*вертикальна*” модель пізнавального процесу. Вона уявляла пізнання у вигляді руху-поступу від чуттєво-емпіричного як нижчої фази до висоти теоретичного мислення і від нього – до верховенства практики. Ця схема є модельним варіантом вивчення пізнання.

У сучасній гносеології враховується, окрім “*вертикальної*”, “*фронтальна*” модель пізнавального процесу. В ній крайні складові – чуттєво-емпіричне та теоретичне – розглядаються як форми, що вбирають у себе, з одного боку, всі вияви предметної діяльності, з іншого – обіймають функції абстрактно-ідеального запліднення цієї діяльності. В даній схемі чуттєво-емпіричне розглядається у його здатності розширюватися до практики, яка творить світ людини, а теоретичне – у його

спроможності розширюватися до творчості духу, котрий саму людину робить цілим світом. Якщо “*вертикальна*” модель сходження пізнання до істини вищим його поверхом оголошує практику, то “*фронтальна*” модель виходить із принципу єднання потенціалів практики і духу, з розгляду їх як еквівалентних станів людської активності. Адже активність людини не вичерпується матеріальною реальністю, але має також духовну розмірність, адже дух є не менш активним та продуктивним, ніж практика.

У соціальному контексті проблема пізнавального процесу може бути розглянута у рамках діалектичної взаємодії суб'єктивного та об'єктивного, сутність якої у широкому значенні зводиться до відтворення соціальності людини. Це – процес інформаційного взаємообміну, наслідком якого постає здатність особистості до моделювання смислів.

З позицій людської духовності пізнання є важливим не тільки з утилітарного, практичного боку. Воно зорієнтоване також на екзистенційні проблеми піднесення над конечністю людського буття, прилучення до безсмертних цінностей духу, яке намагнічує його безкінечністю та абсолютністю.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

1. Проблема істинності усвідомлюється в контексті характеристик об'єктивного у знанні. Ці характеристики в наш час ускладнюються, стають все більш різноманітнішими та багатоглядними. *Об'єктивність знання* розглядається з погляду його узгодження з реальністю, тоді як *проблема істини* є узагальненим вираженням множини таких характеристик цього знання, як доведеність, фальсифікованість, когерентність, проєктивність, конструктивність, інваріантність тощо.

2. У сучасній соціогуманітарній думці пізнання все більше набуває вигляду зондажу потенційних світів. У науці виникає *варіативне мислення*, яке оперує з множиною рішень проблемних ситуацій, а завдання вибору єдиного шляху замінюється пошуком симетричності, інваріантності, доповняльності, умов цілісності теоретичних систем. У сучасному науковому пізнанні припускаються *багатоманітні варіації істинного результату*, його конституювання через множини думок та шляхів і засобів їх утвердження.

3. Завдяки практичній діяльності здобути у

процесі пізнання знання про реальність використовуються суспільством у практичних, життєво важливих цілях. У пізнавальному практикуванні приховані мотиви творчої активності суб'єкта, його постійне бажання створити новий продукт (інноваційні мислення і діяння), або вдосконалити щось існуюче. Зміст, форми і мета практичної діяльності зумовлені обставинами людського буття, а точніше – ситуацією, в якій перебуває людська спільнота, суспільство, і на якій знаходять відображення “виклики часу”. Відтак практичні потреби ініціюють процес пізнання, у практичній діяльності життя перевіряє (верифікує) його результати через застосування набутого знання в конкретному, у тому числі й професійному, зреалізуванні особи чи гурту.

4. В сучасній науці загострюється проблема вдосконалення теорії пізнання у зв'язку з граничною релятивізацією онтологічних, концептуальних та практичних аспектів наукової картини світу. Зокрема, увага дослідників зосереджується на використанні *міждисциплінарних методів*, теорії самоорганізації, альтернативістики при відображенні та поясненні характеристик несталого, складного і швидкоплинного світу-повсякдення.

1. Бех В. *Філософія соціального мира* // Нова парадигма. – Вип. 50. – К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2005. – С. 189–228.

2. Гадамер Х. Г. *Гете и философия* // *Философская и социологическая мысль*. – 1991. – №6. – С. 77–93.

3. Кримський С. *Запити філософських смислів*. – К.: Парапан, 2003. – 240 с.

4. Кримський С. *Научное знание и принципы его трансформации*. – К.: Наукова думка, 1974. – 175 с.

5. Кримський С., Парахонський Б., Майзерський В. *Эпистемология культуры: Введение в общественную теорию познания*. – К.: Наук. думка, 1993. – 674 с.

6. Лекторский В. *Субъект. Объект. Познание*. – М.: Наука, 1980. – 360 с.

7. *Новейший философский словарь* / Сост. А. Грицанов. – Мн.: Изд. В. М. Скакун, 1998. – 896 с.

8. Пазенок В. *Філософія: Навч. посіб.* – К.: Академвидав, 2008. – 280 с.

9. Янарас Х. *Нерозривна філософія*. – К.: Основи, 2000. – 314 с.

АНОТАЦІЯ

Морщакова Олена Степанівна.

Проблема істинності в соціогуманітарному знанні.

У статті розглядається проблематика істинності як атрибутивної якості пізнання, свідомості, духовності. В дослідженні проблеми отримання достовірного знання (істини) наголос робиться на іманентних характеристиках істини з позицій філософської теорії пізнання – гносеології, а також розглядаються методологічні підходи до організації процесу пізнання в сучасній науковій думці.

Проблема пізнавального процесу в соціальному контексті розглядається у рамках діалектичної взаємодії суб'єктивного та об'єктивного як процесуальна форма інформаційно-соціального взаємобміну, наслідком якого є здатність особистості до моделювання смислів.

АННОТАЦИЯ

Морщакова Елена Степановна.

Проблема истинности в социогуманитарном знании.

В статье рассматривается проблематика истинности в качестве атрибутивной особенности познания, сознания, духовности. В исследовании проблемы получения достоверного знания (истины) акцент ставится на имманентных характеристиках истины с позиций философской теории познания – гносеологии, а также рассматриваются методологические подходы к организации процесса познания в современной науке.

Проблема познавательного процесса в социальном контексте рассматривается в рамках диалектического взаимодействия субъективного и объективного как процессуальная форма информационно-социального взаимодействия, следствием которого является способность личности к моделированию смыслов.

ANNOTATION

Morschakova Olena.

Problem of Varity in Sociohumanitarian Knowledge.

The problematics of the validity as the attributive feature of the cognition, consciousness, spirituality is considered in the article. In the research of the problem of the reception of the authentic knowledge the accent is put on the immanent characteristics of the truth from the positions of the philosophical theory of the knowledge – gnoseology, and also methodological approaches to the organization of the process of the cognition in the modern science are considered.

The problem of the cognitive process in the social context is considered within the limits of the dialectic interaction of the subjective and objective as the remedial form of the information-social interaction the result of which is the ability of the person for the modeling of senses acts.

Надійшла до редакції 01.09.2009.